

**ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ СЛАБОЧУЮЧИХ УЧНІВ В
ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ**

У статті розкрито педагогічні аспекти розвитку мовлення слабочуючих учнів старшого шкільного віку в процесі секційних занять фізичними вправами, які ґрунтуються на використанні мовленнєвих конструкцій з обов'язковим використанням української мови, побудованих з урахуванням їх послідовності. Увага акцентується на систематичному повідомленні мовленнєвого матеріалу, що сприяло збагаченню словника учнів лексикою та фразеологією, скороченню термінів засвоєння техніки фізичних вправ, дозволило покращити функціональний стан рухового аналізатора й активізувати пізнавальну діяльність слабочуючих.

Ключові слова: розвиток мовлення, слабочуючі учні, педагогічні аспекти, фізичні вправи.

Постановка проблеми. Створення оптимальних умов для життєдіяльності, відновлення втраченого контакту з навколишнім світом, успішного лікування, корекції та наступної психолого-педагогічної і фізичної реабілітації, соціально-трудова адаптація та інтеграція осіб з обмеженими можливостями, особливо дітей, є одним із першочергових державних завдань.

Недостатній розвиток мовлення у слабочуючих учнів зумовлює більш низьку, у порівнянні з однолітками, які чують нормально, ефективність навчально-педагогічного процесу з фізичного виховання, збільшення терміну навчання у спеціальній школі. Слабочуюча дитина поза соціальним навчанням розвивається як особистість, але рівень і характер її розвитку не адекватний рівневі та характеру її соціального оточення [1].

Розлади слуху, недостатній розвиток мовлення створюють значні труднощі при опануванні фізичними вправами. Недостатньо розвинуте мовлення

слабочуючої дитини відбивається на процесі формування рухових умінь та навичок. У свою чергу їх низьке засвоєння призводить до неправильного розподілу енергетичних ресурсів у процесі життєдіяльності, раннього виснаження та стомленості організму

Аналіз останніх досліджень, які проведені Н. Байкіною, І. Ляховою, А. Мут'євим, М. Оліяром, дозволили зробити висновок, що для розмовного мовлення, яке юнаки з розладами слуху демонструють на заняттях з фізичного виховання, характерні обмежений запас слів, зокрема недостатнє знання спортивної термінології, численні граматичні помилки, труднощі у розумінні усного та писемного мовлення [1; 3; 4]. Однією з основних причин низького рівня мовленнєвого розвитку юнаків з розладами слуху є недостатня увага до питань навчання мовленню на уроках з фізичної культури, на заняттях у позаурочний час [2]. Усе це обмежує можливості засвоєння необхідних знань, що негативно позначається на формуванні рухових навичок та розвитку фізичних якостей.

Аналіз науково-методичної та спеціальної літератури, ознайомлення з практикою роботи спеціальних шкіл, зміст корекційних програм з розвитку мовлення на заняттях з фізичної культури слабочуючих старшокласників у сучасних умовах розроблений недостатньо та потребує удосконалення та введення нових засобів та методів розвитку їхньої мовленнєвої сфери, відповідної системи педагогічних заходів, яка б забезпечувала належний рівень мовленнєвого розвитку юнаків означеної нозології у поєднанні з корекційно-оздоровчою спрямованістю процесу фізичного виховання.

Мета роботи полягає в розкритті педагогічних аспектів розвитку мовлення слабочуючих учнів старшого шкільного віку в процесі секційних занять фізичними вправами.

В ході дослідження були визначені найбільш ефективні засоби та методи формування розмовного мовлення слабочуючих як засобу спілкування у процесі позаурочних секційних фізкультурно-оздоровчих занять, а також обґрунтовано вплив занять за експериментальною методикою на розвиток мовлення слабочуючих старшокласників на підставі засвоєння фізкультурно-спортивної термінології та функціональний стан рухового аналізатора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з основних причин низького рівня мовленнєвого розвитку слабочуючих юнаків є недостатня увага до питань навчання мовленню на уроках з фізичної культури, на заняттях у позаурочний час. Для розмовного мовлення, яке слабчуючі демонструють на заняттях з фізичного виховання, характерні обмежений запас слів, зокрема недостатнє знання спортивної термінології, численні граматичні помилки, труднощі у розумінні усного та писемного мовлення [1; 3]. Усе це обмежує можливості засвоєння необхідних знань, що негативно позначається на формуванні рухових навичок та розвитку фізичних якостей. Аналіз попередніх досліджень свідчить, що обмежена мовленнєва практика, недостатня увага до питань мовленнєвого розвитку негативно впливають на загальний розвиток слабчуючих учнів.

В останніх наукових дослідженнях визначають кілька причин, щоб використовувати рухи з метою стимуляції мовлення в корекційному процесі. Головна з них полягає у збігові елементів мовлення та рухів. Напруження, інтенсивність, ритм і просторова спрямованість являють собою біологічні компоненти людської істоти, а містяться вони як у рухах, так і у мовленні.

Організованими рухами ми загострюємо почуття дитини до різного ступеню напруження, тривалості, акцентування та розвиваємо відчуття власного тіла, яким можна потім легко керувати в плані макрорухів і рухів артикуляційної мускулатури. За допомогою рухів ми допомагаємо дитячій уяві, доводимо до афективного стану, який викликає спонтанний голос та слухове усвідомлення свого голосу [2; 4].

Процес розвитку мовлення слабочуючих учнів старшого шкільного віку обумовлює необхідність застосування спеціальних методів: формування розмовного мовлення слабочуючих як засобу спілкування у процесі занять фізичними вправами, використання слухового сприйняття, навчання читанню з губ та вимові.

В процесі проведення занять адаптивної спрямованості необхідно керуватися положенням про те, що у школі для слабочуючих неприпустиме використання мови жестів, тому що мовлення цих дітей розвивається не тільки в умовах спеціального навчання, але й у процесі безпосереднього спілкування з оточуючими. Чим більшою буде потреба у мовленнєвому спілкуванні, тим активніше розвиватиметься самостійне мовлення дитини. Спілкування за допомогою жестів затримує розвиток їхнього розмовного мовлення [1; 5].

Заняття фізичною культурою неможливо відокремити від центрального та специфічного завдання школи - формування мовлення як засобу спілкування. Це завдання повинно вирішуватись у ході усіх видів діяльності, які включені до системи фізичного виховання. Збагачення мовлення новими поняттями, спортивною термінологією, розвиток мовленнєвого спілкування вихованців на уроках, спортивних заняттях та позаурочних заходах дозволяють досягти не тільки більш високого рівня мовленнєвого розвитку учнів, але й більш усвідомленого виконання ними різноманітних рухів [2].

Спостереження за слабочуючими юнаками показали, що спеціальний словниковий запас зі спортивних термінів, які позначали назви вправ, обладнання та інвентарю, накопичувався слабочуючими старшокласниками повільно, спостерігалось відставання від формування відповідних уявлень. Ці дані підтверджують також, що учням означеної нозології частіше відоме призначення вправ, обладнання, інвентарю, ніж їх найменування, що дає підстави вести мову про недостатню увагу до мовленнєвої підготовки слабочуючих старшокласників у процесі позаурочних занять адаптивної спрямованості.

В процесі секційних занять фізичними вправами (техніко-тактичні дії з настільного тенісу, дозовані силові вправи на основі атлетичної гімнастики, спортивне та прикладне плавання, спеціальні вправи на витривалість: біг, ходьба, вправи на розслаблення) слабчочуючим юнакам була запропонована до засвоєння лексична група, яка містила назви основних рухів, імітаційних вправ, предметів, необхідного спортивного та технічного обладнання, дієслова руху і прикметники, що характеризували рухи. У практиці фізичного виховання усі спортивні рухи позначаються спортивною термінологією. Кожен з термінів підкреслює сутність рухового акту. Оволодівши уніфікованими спортивними термінами учні отримують можливість словесно висловлювати сутність руху, який виконується, накопичують рухово-мовленнєвий досвід.

Нова інформація пропонувалась у вигляді доступних мовленнєвих конструкцій з обов'язковим використанням української мови, побудованих з урахуванням їх послідовності. Спілкування українською мовою із слабчочуючими

юнаками відбувалось протягом всіх етапів експерименту: на констатувальному (анкетування, тестування, проведення занять) та формувальному (навчання, удосконалення, закріплення матеріалу). Для попереднього створення образу та формування уявної моделі вправи, яка вивчалася, використовували: показ вправи, пояснення, попередню корекцію помилок на основі графічного запису вправи. Мовлення педагога, звернена до слабочуючих учнів, була чіткою, голосною та відзначалася зразковою дикцією.

Для пояснення рухів пропонувалися змішані засоби спілкування: жестово-мімічна, письмова й усна форми. Жестово-мімічна форма спілкування використовувалась додатково до усного пояснення лише на початковому етапі навчання фізичним вправам, які застосовувались у процесі занять. Відхід від неї призводив до нерозуміння вимог до виконання рухів, збільшення кількості помилок під час виконання фізичних вправ. Усне спілкування українською було основною умовою навчання руховим діям протягом усього періоду проведення формувального експерименту.

Одним з головних завдань занять адаптаційної спрямованості було повідомлення учням необхідного мовленнєвого матеріалу, пов'язаного з виконанням фізичних вправ і дуже важливого для пізнавальної діяльності та спілкування слабчочуючих. Можливість навіть неповного сприйняття мовлення нормальної розмовної голосності сприяє самостійному оволодінню усним мовленням, хоча й недосконалим. Ще до спеціального навчання у слабчочуючих дітей формується розуміння значущості мовленнєвих рухів, вони усвідомлюють зміст слів, фраз [1]. Звукові комплекси, які викривлені та нагадують слова, набувають у слабчочуючих певного значення [3]. Засвоєння навчального матеріалу слабчочуючими юнаками складалося з таких основних компонентів: зорове і слухове сприйняття й осмислення практичного та мовленнєвого матеріалу, наслідування вчителю, рухова та мовленнєва практика.

Успішність запам'ятовування спортивної термінології (назв вправ, прийомів, їх призначення, опису, методів застосування) визначалась значущістю самих об'єктів у корекційно-виховній роботі із застосування засобів фізичного виховання. Значна частина інформації, яка повідомлялась слабчочуючим юнакам у процесі занять на етапі попереднього розучування вправ та прийомів, містила відомості про рухи, які позначалися дієсловами. Труднощі для засвоєння та використання викликали у слабчочуючих учнів слова, які позначали рухові дії. Вони допускали заміну конкретних значень дієслів недиференційованими дієсловами, помилялися у закінченнях дієслів, неправильно оперували дієсловами доконаного і недоконаного виду, не могли використовувати одне й те ж дієслово у різних контекстах. У них виникали труднощі у процесі корекційних фізкультурно-оздоровчих занять через недостатній рівень знання дієслів, які стосувалися техніки вправ. При цьому вони перекручували спеціальні терміни, змінювали слова та словосполучення, відчували труднощі при поєднанні слів, у розумінні словосполучень та речень.

Систематичне повідомлення мовленнєвого матеріалу сприяло збагаченню словника учнів лексику та фразеологією, скороченню термінів засвоєння техніки фізичних вправ. Використання розмовного мовлення дозволило покращити функціональний стан рухового аналізатора й активізувати пізнавальну діяльність слабчочуючих. При цьому активізували діяльність усіх збережених аналізаторів. Особливу увагу звертали на використання збереженого у слабчочуючих юнаків залишкового слуху.

Ефективними засобами та методами на початковому етапі навчання прийомам настільного тенісу, силовим вправам, елементам прикладного плавання виявилися наочні та словесні методи. Кожне повідомлення становило інформаційний комплекс, який об'єднував словесні та наочні компоненти, мав спеціальне призначення і застосовувався для передачі інформації, необхідної для забезпечення корекційного фізкультурно-оздоровчого процесу та адекватної для юнаків означеної нозології, найбільш ефективним і раціональним способом. Структура поєднання вказівок з наочними компонентами визначалась призначенням повідомлення, яке для слабчущих набувало специфічної форми. Інформацію з техніки виконання подавали наочно - у вигляді графічних рисунків.

Після показу вправи та демонстрації її графічного зображення (рисунок, фото, схеми) повідомлялися назви вправи та її основних елементів (терміни). Юнакам пропонувалося кілька разів повторити їх разом із педагогом (промовляючи вголос), відпрацьовуючи навички самоконтролю за мовленням. При ознайомленні з технікою нових вправ пропонували відтворити конкретні рухові дії з мовленнєвим узагальненням, просили проаналізувати техніку окремих прийомів - зрізок, накатів, топ-спінів, підрізних ударів, подач м'яча у настільному тенісі, кролю на грудях, на спині, брасу у спортивному плаванні; жиму, піднімання, тяги штанги в їх різновидах, присідання, підтягування у процесі силовій підготовки; пропливання на спині, грудях, боці з використанням однієї та двох рук, плавання під водою, способів занурювання у глибину та довжину у прикладному плаванні - і зробити висновок.

Методи, які застосовувались на заняттях, спонукали слабчущих учнів до активної мовленнєвої діяльності, розвивали їх слухове сприйняття. Вони передбачали систематичну роботу з уточнення, корекції, актуалізації мовленнєвого матеріалу, набутого ними самостійно, створювали умови для збагачення їхнього мовлення поза спеціально організованими заняттями.

Виконання комплексів вправ відбувалося на основі розмовного мовлення, яке формувалося у процесі навчання. Слабчущі юнаки мали можливість аналізувати, порівнювати, узагальнювати, у процесі занять учні оперували предметами, їх деталями. Вони не тільки засвоювали слова та вислови фізкультурно-спортивної, оздоровчої тематики, але й використовували їх як засоби розумової діяльності. На заняттях прагнули досягти активності процесу мислення, використовували проблемні питання. Включення мовлення у процес практичних занять активізувало спілкування. Систематичні заняття у взаємодії з мовленням сприяли розвитку пізнавальної діяльності.

При виконанні підготовчих та імітаційних вправ, розучуванні технічних прийомів, відпрацюванні тактичних схем гри у настільний теніс заняття проводили із використанням наочності, співвідносили значення слів із конкретними рухами, створювали сприятливі умови для виникнення мовленнєвого здогаду. З'являлась можливість підкріплювати словесну інформацію ілюстрацією, яка відповідала діям, а також забезпечити наочно-дієву перевірку розуміння тексту. Для цього були запропоновані усні та письмові роботи на знання методики, техніки виконання рухів, тактичної підготовки, назв обладнання, інвентарю з настільного тенісу, що викликало необхідність отримання додаткової інформації, сприяло виникненню передумов для розвитку інтересу до читання. Повідомлення тактичних схем гри з настільного тенісу,

внесення новизни в свої дії та ди партнера з докладним описом сприяли інтенсифікації розумової діяльності.

Умовою проведення занять з настільного тенісу, силової підготовки, спортивного та прикладного плавання, бігових вправ було формування зв'язного мовлення за допомогою опису техніки виконання вправ, прийомів, методики їх застосування у конкретному випадку, визначення впливу на організм юнаків, повідомлення про обладнання, інвентар та їх призначення, пояснення правил змагань.

Вагомим стимулом до виконання фізичних вправ для слабочуючих школярів були ігри та змагання. Слабочуючих юнаків на заняттях ставили у такі умови, за яких емоційний фон тренування знаходився на високому рівні. Для цього використовували одну з особливостей слабочуючих - прагнення до боротьби, в якій вони можуть довести свою перевагу. Створення ігрових та змагальних ситуацій сприяло активізації мовлення та стимулювало розвиток потреби у спілкуванні. Систематичні вимоги до побудови й оформлення висловлювань, вживання спортивної лексики та термінології, а також до розуміння мовлення, яке до них звернене, були основними умовами їх спілкування.

Засвоєння у корекційному фізкультурно-оздоровчому процесі мовлення сприяло накопиченню необхідних теоретичних знань з фізкультурно-спортивної тематики, а оволодіння мовленнєвою системою не тільки сприяло активізації пізнавальної діяльності, але й забезпеченню прогресування розвитку фізичних якостей.

Мовленнєве забезпечення секційних занять фізичними вправами є необхідною умовою роботи з дітьми, які мають розлади слуху. У зв'язку з цим від слабочуючих юнаків, які займались настільним тенісом, силовою підготовкою, спортивним та прикладним плаванням та виконували спеціальні вправи на витривалість, у процесі занять вимагали називати вправи та дієслова, які дозволяли вирішувати конкретні завдання занять. Навчання рухам було організовано так, щоб один учень пояснював іншому, як виконувати вправу, а потім виправляв його помилки. Окрім цього, мовленнєвий матеріал забезпечував засвоєння слабочуючими учнями назв обладнання, тренажерів, інвентарю та технічних засобів навчання.

Застосування мовленнєвого матеріалу в процесі секційних занять фізичними вправами дозволяло вирішувати широке коло завдань: створювати загальне уявлення про вправи, описувати їх техніку, давати методичні вказівки. Таким чином, фізичні вправи, виконання яких ґрунтувалося на основних елементах інформації, у кінцевому підсумку правильно осмислювалися.

Висновки. В ході дослідження розкрито педагогічні аспекти розвитку мовлення слабочуючих учнів старшого шкільного віку в процесі секційних занять фізичними вправами. Методи, які застосовувались на заняттях, спонукали слабочуючих учнів до активної мовленнєвої діяльності, розвивали їх слухове сприйняття. Вони передбачали систематичну роботу з уточнення, корекції, актуалізації мовленнєвого матеріалу, набутого ними самостійно, створювали умови для збагачення їхнього мовлення поза спеціально організованими заняттями. Використання розмовного мовлення в процесі секційних занять фізичними вправами дозволило покращити функціональний стан рухового аналізатора й активізувати пізнавальну діяльність слабочуючих учнів.

Перспектива подальших досліджень полягає у пошуках і вдосконаленні шляхів розвитку мовленнєвої сфери слабочуючих учнів різних вікових груп в процесі занять фізичними вправами, визначенні взаємозв'язку розвитку рухової сфери з мовленнєвим та інтелектуальним розвитком учнів зазначеної нозології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байкіна Н. Г. Індивідуальні методики адаптивної фізичної культури для осіб із сенсорними порушеннями : навч. посіб. для студентів ВНЗ / Н. Г. Байкіна та ін. - Запоріжжя : ЗНУ, 2014. - 699 с
2. Колишкін О. В. Теоретико-практичні основи адаптивної фізичної культури: навч. посіб. / О. В. Колишкін. - Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. - 424 с
3. Ляхова І. М. Організаційно-методичні особливості корекційного навчання рухових дій дітей із порушеннями слуху / І. М. Ляхова // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. - 2012. - № 4. - С 146-150.
4. Оліяр М.Б. Ефективність методики розвитку психомоторики фізичної культури / М. Б. Оліяр // Актуальні проблеми розвитку спорту для всіх : досвід, досягнення тенденції: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. - Тернопіль : ТИПУ, 2009р. - С 343-348.
5. Частные методики адаптивной физической культуры : учеб. пособ. / под ред. Л. В. Шапковой. - М.: Советский спорт, 2004. - 464 с.

REFERENCES:

1. Baikina, N. H. (2014). *Indyvidualni metodyky adaptivnoi flzychnoi kultury dlia osib iz sensorynymy porushenniamy* [Individual methods of adaptive physical culture for persons with sensory disorders]. Zaporizhzhia: ZNU.
2. Kolyshkin, O. V. (2014). *Teoretyko-praktychni osnovy adaptivnoi flzychnoi kultury* [Theoretical and practical bases of adaptive physical culture]. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka.
3. Liakhova, I. M. (2012). *Orhanizatsiino-metodychni osoblyvosti korektsiinoho navchannia rukhovyykh dii ditei iz porushenniamy slukhu* [Organizational and methodical peculiarities of correction training of motor activity of children with hearing impairments]. *Fizychnye Vychovannia, Sport i Kultura Zdorovia u Suchasnomu Suspilstvi*, 4, 146-150.
4. Oliiar, M. B. (2009). *Efektivnist metodyky rozvytku psykhomotoryky 13-14-richnykh shkoliariv z обмеzhenymy mozhlyvostiamy slukhovoho analizatora na urokakh flzychnoi kultury* [Efficiency of the technique of development of psychological motor of physical culture]. In *Aktualni problemy rozvytku sportu dlia vsikh: dosvid, dosiahnennia tendentsii: Conference Proceedings* (pp. 343-348). Ternopil: TNPU.
5. Shapkova, L. V. (Ed.). (2004). *Chastnye metodyky adaptivnoi flzicheskoj kultury* [Private methods of adaptive physical education]. Moscow: Sovetskii sport.

Oleksandr Kolyshkin. Pedagogical Aspects of the Development of the Speech of Hard of Hearing Pupils in the Process by Physical Exercises

In the article pedagogical aspects of the development of the speech of hard of hearing pupils of the senior school age in the course of sectional exercises by physical exercises are revealed, based on the use of speech constructions with the obligatory use of the Ukrainian language, built taking into account their sequence. The process of speech development of hard of hearing pupils of the senior school age necessitates the use of special methods: the formation of colloquial speech of the hearing impaired as a means of communication in the process of exercising, the use of auditory perception, learning to read from the lips and pronunciation. The condition for conducting table tennis lessons, strength training, sports and applied swimming, running exercises is the formation of a coherent speech with the help of the description of the

technique of exercises, techniques, methods of their application in a specific case, determining the influence on the body of young men, communication about equipment, inventory and their appointment, explanation of competition rules. The emphasis is on the systematic message of the speech material that contributes to the enrichment of the pupil's vocabulary and phraseology, reducing time to master the technique of exercise, helps to improve the functional state of the motor analyzer and to stir up informative activity of hearing.

Keywords: *speech development, hard of hearing pupils, pedagogical aspects, physical exercise.*